

Leeder-sõrmkäpp

Rainar Kurbel, Toomas Hirse

Leeder-sõrmkäppa on Eestis esimest korda maininud Johann von Luce 1823. aastal raamatus „Topographische Nachrichten von der Insel Oesel“. Friedrich Schmidt kinnitab 1855. aastal ilmunud raamatus „Flora des silurischen Bodens von Ehtland, Nord-Livland und Oesel“ täpsemaks asukohaks „kuivas lehtmetsas Austla küla juures Karala lähedal Saaremaal“. Samast teosest pärineb ka väide, et Eestis kasvavad ainult kollaseõielised taimed.

19. sajandi jooksul on ilmunud mitu leeder-sõrmkäpa leidumist kinnitavat kirjandusallikat. Lisateavet need ei sisalda, kohana on mainitud ikka Karala (Karral). Säilinud on mitu herbaareksplari: Eestis 6, Peterburis 12 ja Riias 4; nende järgi kasvas vanasti Eestis ainult kollane vorm.

Leeder-sõrmkäpa leviku viimased päevad on hästi kokku võtnud Gustav Vilbaste (Vilberg) 1929. aastal raamatus „Looduskaitsest ja kaitstavatest taimedest“: „Sama taime leidis dr. Johannes Klinge 1900. a. juuni alul Haustlast veel suure otsimise peale 4 eksemplari. Paar nädalat hiljem otsis taime sealt prof. Karl Reinhold Kupffer asjata, kuid 1901 suvel leidsid Kupffer ja dr Lackschewitz sealt veel ühe taime. 1907 ei leidnud Kupffer sealt, hoolsaimale otsimisele vaatamata, mitte ühtainustki leedrilehst käppa“.

Levinud versiooni kohaselt korjati populatsioon tühjaks teaduslikel eesmärkidel. Kindlasti võis tollel ajal populaarne herbariseerimishuvi olla üks tegur. Ka Soome lõunarannikult on see liik nüüdseks kadunud, kuid Ahvenamaal, Gotlandil ja Ölandil on leeder-sõrmkäpp veel praegusajalgi kohati arvukas.

Seadnud sihi taastada leeder-sõrmkäpa populatsioon, tõi Eesti orhideekaitse klubi 27. mail

Foto: Toomas Hirse

Ahvenamaal kasvavad kollased leeder-sõrmkäpad. Käpaliste seas on tegemist ühe esimese öitsejaga: öitsevaid taimi tasub otsida juba mai algusest

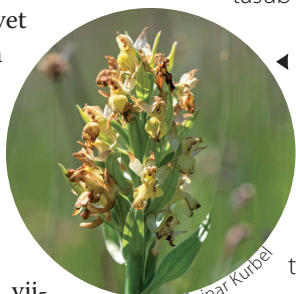

Foto: Rainar Kurbel

◀ Öitsemist lõpetav leeder-sõrmkäpp sarnaneb veidi nurmenukuga – igatahes pole väikesekasvulisi taimi öitsemise lõpul lihtne tähele panna

1989. aastal Ahvenamaalt 27 taime. (Vastutasuks viidi sinna Soomest kadunud muguljuured.) Päev hiljem istutati need sõrmkäpad Lääne-Saaremaale kahte kohta maha. Esimestel aastatel hulk taimi öitses ja viljus, seejärel öitsemine aina vähenes, veel mõni aasta hiljem olid järele jäänud üksnes lehti näitavad isendid ning nüüdseks on needki hääbunud.

Leeder-sõrmkäpp kasvab 20–30 cm kõrguseks ja meenutab kasvukujult käpa perekonna liike. Soomes ja Rootsis on ta maikuu orhideede hulgas esimene öitseja, tõenäoliselt on ta seda Eestiski. Läänemere ümbruses kasvab see liik loopealsetel, hõredates puistutes ja puisniitudel, mullakihiga kaetud kaljupaljandikel. Lõunapoolsemas Euroopas on aga levinud peamiselt mägedes.

Liik on omapärane selle poolest, et kogu areaali ulatuses leidub nii kol-

laseid kui ka punaseid õisikuid. Kuid ainult Norras ja Eestis on teada üksnes kollane vorm. Värvuskontrasti tõttu on tekkinud ka taime rootsikeelne nimetus *Adam och Eva*.

6. juunil 2021 juhtus Saaremaal see, mida keegi, ka leidjad ise, enam ei julgenud Eestis tõenäoliselt pida. Otsisime parasjagu varajast tõmmut käppa, kui ühe suure kadakapuhma tagant vaatas ühtäkki vastu midagi, mida aju ei tahtnud esialgu omaks ki võtta – leeder-sõrmkäpp? Äkki on ikka midagi muud? Aga ei ole ju!

Pärast esmamärkamise šokki hakkasime arvukust hindama. Juba pilk eemale kinnitas, et taimi on vähemalt kümmekond. Ent märkamatu oli loendus jõudnud sajani! Loendada polnud kuigi lihtne, sest leeder-sõrmkäpad sarnanevad üpris suuresti äraõitsenud nurmenukkudega, mida seal jätkus. Õnneks oli kasvukoht ligi paarisaja meetri suurune. Loendamise käigus saime kinnitust öite värvuse kohta: eranditult ainult kollased, nii nagu ajalooliselt on olnud.

Üllatav, et tegemist polnudki ootuspärase Austla–Karala–Vilsandi piirkonnaga. Kasvukoht on hoopis palju kilomeetreid eemal kohas, millele pole ajaloost ühtki viidet. Oleme arvamusel, et see liik ongi seal mere lähedasel loopealsel kogu aeg olnud. Esialgu samal ajal Austla kohaga, hiljem aga ainsana.

Järgmise sammuna tuleb leeder-sõrmkäpp taas võtta Eesti kaitstavate taimede nimistusse ja määrata talle esimese kaitsekategooria staatus. Ehkki seda liiki leidub mõnelgi Läänemere saarel, on tegu taanduva liigiga piirkonnas ja Eesti ainuke leiukoht ei jäta samuti muud võimalust.

Kannatamatult ja suure huviga ootame järgmise aasta maikuu, kui Saaremaal saab taas näha, kuidas kollased leeder-sõrmkäpad vaheldumisi nurmenukkudega alvarit kaunistavad. Siis selguvad ka kõik vajalikud detailid populatsiooni suuruse kohta. ■

Rainar Kurbel (1974) ja **Toomas Hirse** (1979) on aastakümneid tegelnud looduslike orhideedega; MTÜ Käoraamat liikmed.